

Europos mokslininkų chartija Lietuvoje

Jau pusmetį mūsų šalyje aktyviai veikia Lietuvos mokslininkų mobilumo centras (www.eracareers.lt), kurio misija – prisidėti prie palankių sąlygų sudarymo mokslininkų mobilumui, taip pat teikti asmeninę pagalbą atvykstantiems į Lietuvą bei iš šalies išvykstantiems dirbti tyrėjams. Š. m. gruodžio 13 d. Lietuvos mokslininkų mobilumo centras surengė seminarą-diskusiją „Europos mokslininkų chartijos ir Priėmimo į darbą elgesio kodekso principų įgyvendinimas Lietuvoje ir kitose Europos šalyse“. Renginyje buvo perskaityti trys pranešimai: „Europos Komisijos politika žmonių išteklių ir mobilumo srityje: aktualijos Lietuvai“ – pranešėjas dr. S. Vengris, Lietuvos atstovas Europos Komisijos Žmonių išteklių ir mobilumo programos Valdymo grupėje; „Mokslininkų priėmimo į darbą tvarkos kaita“ – dr. A. Žalys, Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos Mokslo ir studijų departamento direktorius; „Europos mokslininkų chartija ir Priėmimo į darbą elgesio kodeksas: principai ir problemos“ – A. Valeikienė, Studijų kokybės vertinimo centro direkto-riaus pavaduotoja, Lietuvos mokslininkų mobilumo centro projekto koordinatė. Po pranešimų vyko diskusijos, kurių metu akcentuotas permainingų nacionalinių ir institucinių lygmeniu poreikis, ypač dėl mokslo ir mokslininkų finansavimo.

„Europos mokslininkų chartija – tai bendrųjų principų ir reikalavimų sąvadas, kuriuo apibrėžiamas mokslininkų vaidmuo, atsakomybė ir teisės, taip pat mokslininkų darbdavių ir (arba) finansuotojų vaidmuo, atsakomybė ir teisės...“ (Europos mokslininkų chartija, [http://europa.eu.int/eracareers/pdf/C\(2005\)576%20LT.pdf](http://europa.eu.int/eracareers/pdf/C(2005)576%20LT.pdf)).

Europos mokslininkų chartijai ir Priėmimo į darbą kodeksui pritarė Lietuvos universitetų rektorijų konferencija, kitose Europos šalyse – Italijos universitetų rektorijų konferencija ir Italijos Nacionalinė mokslo taryba, Šveicarijos universitetų rektorijų konferencija, Prancūzijos universitetų rektorijų konferencija, Slovakijos universitetų rektorijų konferencija, Vokietijos rektorijų konferencija, Europos universitetų asociacija. Šiuos dokumentus svarsto Lietuvos mokslo taryba.

– Kad Chartija veiktų, Lietuvos mokslo institucijų valdymas turi būti toks kaip Europos Sąjungos šalių, – šiais žodžiais savo pasisakymą pradėjo prof. V. Laurinavičius, Biochemijos instituto direktorius. Deja, prof. V. Laurinavičiaus manymu, Lietuvoje mokslo valdymo supratimas – stagnacinis, todėl artimiausiu metu turės keistis tiek valdymas, tiek pačios mokslo institucijos. Pagrindinė tendencija – neišvengiama integracija į pasaulio mokslo erdvę. Nebus Lietuvoje uždarytų institutų, pavyzdžiui, Lietuvių kalbos, Istorijos, Sociologijos – jie save laiko išskirtiniais, dirbančiais tik Lietuvai, nors lietuvių kalbos išsaugojimo problemos yra labai panašios į tas, su kuriomis susiduria danai dėl danų kalbos. Taip pat turės keistis požiūris ir į mokslo valdymą. Pirmiausia administravimą turėtų pakeisti uždavinių formulavimas, dabartinis balų skaičiavimas vertinant mokslinę ir meninę produkciją turėtų būti pakeistas tarptautinėmis ekspertizėmis, kurios nepriklausomai visapusiškai galėtų įvertinti institucijos veiklą. Komentuodamas Chartiją, prof. V. Laurinavi-

čius sakė, jog vienas jos punktų kalba apie pastovumą, stabilumą. Tuo tarpu Lietuvoje mokslininkai į darbą priimami laikinai. Tai turi ir teigiamų, ir neigiamų pasekmių. Mokslo institucijai sudaryta galimybė po penkerių metų pakeisti prastai dirbantį mokslininką. Puiku! Atsiranda galimybė priimti naujus talentingus darbuotojus, formuoti naujas mokslo kryptis. Tačiau tai turi ir neigiamų pasekmių. Pirmiausia per griežtai reglamentuotas taisyklės, pagal kurias priimami darbuotojai. Tarkim, mokslininkas dirba puikiai, tačiau po penkerių metų bus skelbiamas konkursas ir jei mokslininkas turės nors vienu straipsniu mažiau nei jo konkurentas, jis turės užleisti savo

vietą. Bet rimtos publikacijos juk neatsiranda greitai. Tam reikia sukaupti mokslinių faktų, įsigilinti į mokslo temą, laukti eilės, kol bus išspausdintas straipsnis ir t. t. Tuo tarpu kažkur dirbantis mokslininkas parašė vienu straipsniu daugiau, bet žemesnio lygio leidiniuose. Kas tuomet? Visus tyrimus atiduoti naujokui, kuriam gal tai visiškai neįdomu, gal jis ruošiasi keisti pačią temą? Prarandamas ne tik laikas ir rezultatai, bet ir sužlugdomas mokslininkas, kuris Lietuvoje vargu ar sugebės greitai rasti tinkamą darbą. Galėtų būti priimta nuostata, jei mokslininkas 2 kadencijas buvo puikiai atestuotas, tai trečiajai gali užimti turimas pareigas ne konkurso tvarka. Tai suteiktų mokslininkams stabilumą. Kitas, prof. V. Laurinavičiaus manymu, nerimą keliantis klausimas – Vyriausybės nutarimu patvirtinti minimalūs reikalavimai užimti mokslininko pareigas. Jei tokie reikalavimai nebus papildyti, o bus patvirtinti institucijos lygmeniu, jie negarantuos pažangos. Vertinant mokslininko darbą, būtina atsižvelgti ne vien į publikacijas (jų einantis vyriausiojo mokslinio darbuotojo pareigas per 5 metus turi parengti 5), bet ir į jo parengtą metodinę medžiagą, išradimus, licencijas ir t. t. Ateityje valstybinių mokslo institucijų finansavimas nebus bazinis, jis tik palaikys institucijos infrastruktūrą, o visas kitas finansavimas taps konkursiniu. Teigiama, kad mokslo darbuotojų konkurso komisijose turi būti ir ne instituto žmonių. Koks bus jų statusas? Jei jie bus balsuojantys žmonės, tai kokia jų atsakomybė už institucijoje atliekamus darbus?! Konkursus privalu skelbti prieš du mėnesius, tačiau ką daryti su trumpalaikiu finansavimu, kuris trunka, sakysim, 3–4 mėn. Tuomet ir konkursas, ir konkursiniai reikalavimai praranda prasmę.

Prof. V. Laurinavičiaus nuomone, mokslo institucijų administravimas turi būti profesionalių rinkodaros specialistų rankose, tačiau tuomet reikėtų keisti administratorių ir vadovų funkcijas. Vadovas turėtų atsakyti už mokslinės tematikos vystymą. Jei vadovą mokslininką, žinantį instituto problemas, pakeisime profesionaliu vadybininku, ar neatsitiks taip, kaip tame anekdote, kai vadybininkas, sukvietęs kolektyvą, pareiškė: „Kiek galite užsiiminti puslaidininkiais, nuo rytojaus imkite tyrinėti laidininkus“. Taigi, mokslinis ir ad-

Dr. A. Žalio pranešimo įdėmiai klausėsi renginio prezidentas: (iš kairės) A. Valeikienė, dr. E. Stumbrys, dr. S. Vengris

ministracinis vadovavimas turėtų būti atskirti. Turi pasikeisti ir Lietuvos mokslininkų mąstymas. Kiekvieno mokslininko svajonių viršūnė turi tapti ne instituto direktoriaus ar skyriaus vedėjo vieta, o galimybė rašyti projektus paramai gauti ir tapti laimėto projekto vadovu – štai kur tikroji mokslininko karjeros viršūnė!

Mūsų mokslininkų atlyginimai yra žemiausi Europoje. Kaip šiuo atveju paskatinti jaunimą rinktis mokslininko profesiją? – retoriškai klausė prof. A. Grigonis, Kauno technologijos universiteto Atestacijos ir konkurso komisijos pirmininkas. Jį nustebino dominuojančių ES šalių pozicija: mokslininkai, atvažiuokite porą metų pas mus padirbėti, atiduokite ką galite ir grįžkite į savo šalį. Deja, į mūsų šalį užsieniečiai iš pasiturinčių šalių tikrai nevažiuos. Jei norime, kad į mūsų mokslą ateitų jauni žmonės, jiems turi būtų sudarytos sąlygos save realizuoti. Prof. A. Grigonio teigimu, mokslininkų mobilumas – sveikintinas dalykas. Šalies mokslininkų išvykos į trumpalaikes stažuotes užsienyje, kur jie gali atlikti mokslinius tyrimus, labai naudingos. Tačiau mūsų padėtį sunkina tai, jog jei pats ruošiesi vykti, tai turėsi pasikviesti pas save ir kolegą iš užsienio, o tam ne taip paprasta gauti lėšų. A. Grigonis konstatavo, jog Chartija ir Priėmimo į darbą kodeksas puikiai parašyti, tačiau Lietuva turi savo specifiką. Susidaro įspūdis, kad net sąvoka „mokslininkas“ ir „tyrėjas“ Lietuvoje ir senosiose ES šalyse suprantama skirtingai.

Europos mokslininkų chartijoje teigiama, kad mokslininkai yra „specialistai, dirbantys kuriant koncepciją ar naujas žinias, produktus, procesus, metodus, sistemas ir dalyvaujantys valdant atitinkamus projektus“. Tuo tarpu Lietuvos Aukštojo mokslo įstatymo sąvokose įtvirtinta, kad „mokslininkas – asmuo, dirbantis mokslinį darbą ir turintis mokslo laipsnį ar pedagoginį vardą“, o Mokslo ir studijų įstatyme apibrėžta, jog „tyrėjas – aukštąjį išsilavinimą turintis asmuo, atliekantis mokslinius tyrimus ir (arba) eksperimentines plėtrų darbus“.

Didinant mokslo kaip karjeros patrauklumą, Suomijoje jau vaikų darželyje pasakojama, kas yra mokslininkas, mokslas. Vaikai net vedami į mokslines laboratorijas ir jiems bandoma paaiš-

kinti, kas čia vyksta. Studijų kokybės vertinimo centro direktorius dr. E. Stumbrys patikino, jog Lietuvoje mokslininko įvaizdis taip pat gerėja, nes žiniasklaida daro teigiamą įtaką.

Sulaikyti jaunus žmones Lietuvoje beviltiška, – konstatavo dr. S. Vengris, Vilniaus dailės akademijos Strateginės raidos prorektorius. Europos mokslo erdvė (ERA) skatina judėti. Visa bėda ne tai, kad jaunimas išvažiuoja, bet blogai, kad ne-grįžta. Tiesa, Lietuvoje yra kelios vietos, kur pro-tai nenuteka, bet cirkuliuoja. Štai kad ir Lietuvos Lazerinių tyrimų centras. Tačiau mes neturime daug kompetencijos centrų, kur gausiai vyktų užsieniečiai, su malonumu grįžtų mūsų tautiečiai.

Europos Komisija pabrėžia, jog reikia sukurti vieną mokslinių tyrimų erdvę. Bet ta erdvė jau egzistuoja, teigia prof. R. Kirvaitis, Vilniaus Gedimino technikos universiteto (VGTU) mokslo prorektorius. Pavyzdys: jau 10 metų egzistuoja Baltijos regiono techniškiųjų universitetų susivienijimas. Labai daug doktorantų išvyksta į stažuotes. Kalbėdamas apie Lisabonos strategijos keliamus uždavinius, prof. R. Kirvaitis pabrėžė, jog ES biurokratija tikrai pakūpi koją įgyvendinant Lisabonos tikslus. Kad ir Viešųjų pirkimų įstatymo taikymas – kartais labai užsitęsia įrangos pirkimo konkursas, nors darbai jau eina į pabaigą. Arba štai vėl – Lisabonos strategijoje sakoma, jog reikia didinti doktorantų skaičių, bet su tuo nenori sutikti mūsų Švietimo ir mokslo ministerija. Ir tenka kovoti dėl kiekvieno papildomo doktoranto. Lietuvoje taip pat mažai kompetencijos centrų. Važinėjant po Europą, kas antras kompetencijos centras patvirtina, jog jie įsikūrė iš ES Struktūrinių fondų lėšų. Todėl ir mums, matyt, reikia pasinaudoti šia galimybe 2007–2013 m. VGTU sukūrė Nacionalinę stovybos platformą. Atvykę svečiai iš ES džiaugėsi tokiu žingsniu. Tuo tarpu Lietuvoje gan sunkiai sprendžiama, kokia ministerija ims globoti šią platformą. Mokslininkų mobilumas labai vertingas dalykas ir jo, prof. R. Kirvaitio nuomone, nereikia vengti. Labai daug naudos duoda tarptautinės konferencijos (jų VGTU kasmet surengia apie 10), jų metu mezgasi vertingi ryšiai. Kalbant apie priėmimą į darbą, tenka konstatuoti, jog kvalifikuoto mokslininko už 1000 Lt iš užsienio tikrai nepakviesi. Konkurse užimti laisvą darbo vietą VGTU

dalyvauja 1, labai retai 2 norintieji. Todėl kalbėti apie tai, kad nepakankamai garsiai skelbiame apie savo konkursus Europai, tiesiog pasityčiojimas iš mūsų.

Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Mokslo ir doktorantūros reikalų prodekanė doc. dr. J. Tutkuvienė, komentuodama Chartiją ir Kodeksą, priminė sovietinių laikų situaciją, kai buvo išmatuoti lietuviai ir tadžikai, ir išvestas standartas, pagal kurį buvo siuvama avalynė, drabužiai... Taip ir su šiais dokumentais – problemos prasideda tada, kai vieną, nors ir gerai pasiūtą rūbą bandoma užvilkti visiems. Ką bekalbėtume, bet kai pažiūrime į savo atlyginimus, materialinę bazę, netenka stebėtis, kad jaunimas išvažiuoja, o pas mus niekas neatvyksta, išskyrus labai retus atvejus. Latvijos universiteto Anatomijos ir embriologijos katedrai gavę aparatūrą, pas juos pradėjo važiuoti doktorantai iš Švedijos. Mūsų fizikai, biochemikai taip pat žinomi pasaulyje. Tai gal ir kurkime tokius centrus, kiekvienas ieškokime savo srityje tų mokslo šviesulių, kurie imtų šviesti ne tik mums, bet ir pasauliui. Ar neatėjo laikas pagalvoti ir apie tai, sakė doc. dr. J. Tutkuvienė, kad jei aukštosios mokyklos dėstytojas prilyginamas mokslininkui, tai gal jo darbo krūvis turėtų būti ne 500, o 125–200 valandų?

Rojaus mokslininkams Europoje tikrai nėra, patikino Lietuvos mokslininkų mobilumo centro projekto koordinatorė A. Valeikienė. Iš kai kurių užsieniečių, keliaujančių po Europą iš vieno universiteto ar instituto į kitą, teko girdėti nuomonę, kad palankiausias sąlygos mokslininkams sudarytos Izraelyje ir Olandijoje. Reikėtų pasigilinti, kas būtent tose šalyse tyrėjams yra patrauklu.

Kalbant apie mokslininkų vertinimą, doc. dr. R. Gulbino, Lietuvos kūno kultūros akademijos mokslo reikalų prorektorius manymu, kol kas mechanškai skaičiuojamos tik publikacijos, o reikėtų orientuotis į kokybę. Priimant į doktorantūrą, gal būtų tikslinga jauną žmogų iš pradžių priimti į doktoranto stažuotojo vietą, ir tik pamatčius jo asmenines savybes, sugebėjimus savarankiškai dirbti, po metų jį perkelti į doktorantūrą?

Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto dekanas doc. dr. K. Dubniko nuomone, emigracija – valstybės problema. Kita problema, kurios negali patys universitetai išspręsti – kuo daugiau profesorių, kuo elitiškesnė programa – tuo fakultetui blogiau, nes jis finansuojamas pagal studentų galvas.

Apibendrinamas diskusiją dr. E. Stumbrys apgailestavo, kad Europos Komisijos rekomendacinio pobūdžio dokumentai „Europos mokslininkų chartija ir Priėmimo į darbą elgesio kodeksas“ Lietuvos mokslininkų per keletą mėnesių lig šiol nebuvo deramai svarstomi, Lietuvos mokslo žmonės neaktyviai dalyvauja kuriant ES teisę. Reikėtų plačiau svarstyti apie galimybes mokslininkams vienyti ir ginti savo interesus, kaip tai daro Lietuvos pedagogai, spręsti mokslininkų ir tyrėjų darbo apmokėjimo klausimus.

Klausimų turėjo ir auditorija

V. Valuckienės nuotr.

GRAŽINA KRIŠČIUKAITIENĖ